

Orta Türkçe *Töne Kün* Üzerine

Ceval Kaya *

Konu.

Bu bildiride Orta Türkçe (Kıpçakça, Eski Türkiye Türkçesi ve Çağatayca) metinlerde geçen ve zaman ifade eden *TWN' KWN* ibaresinin etimolojisi üzerinde durdum.

Sorun.

Tarihî alfabelerde yuvarlak ünlülerin genişliğini ve darlığını, bazen de bu ünlülerin inceliğini ve kalınlığını gösteren işaretler bulunmadığı için (*o ~ u, ö ~ ü; o ~ ö ~ u ~ ü*) bazı kelimelerin okunuşu ve etimolojisi sorunlu olmaktadır. *TWN' KWN* de bu tür sorunlu ibarelerden biridir.

Veriler.

Sorunlu ibare tarihî lehçelerden Kıpçakça, Eski Türkiye Türkçesi ve Çağataycada geçmektedir:

dünegen “dün”, *tünekün* “yarım; gece gündüz; dün”.¹

tüne kün “geçen gün”.²

düne kün “gece gündüz”, *tüne kün* “dünkü gün; yarın, ertesi gün; evvelki gece, akşam”.³

tünekün “dün”.⁴

tünekün “yarım, ertesi gün”.⁵

tüne “dün”.⁶

dünegün “dün, henüz”.⁷

---

* Prof. Dr., Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.

¹ Burhan Paçacıoğlu: *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Söz Dağarcığı*. Ankara, 2006. s. 182b, 594a.

² Suat Ünlü: *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya, 2013. s. 1171b.

³ Recep Toparlı-Hanifi Vural-Recep Karaatlı: *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara, 2007. s. 67a, 287b.

⁴ Recep Toparlı-M. Sadi Çögenli-Nevzat H. Yanık: *El-kavâinü 'l-külliyeye li-zabti 'l-lügati 't-türkiyye*. Ankara, 1999. s. 127a.

⁵ Recep Toparlı: *İrşâdü 'l-mülük ve 's-selâtin*. Anara, 1992. s. 610.

⁶ *Ettuhfet-üz-zekiyye fil-lûgat-it-türkiyye*. Çev. Besim Atalay. İstanbul, 1945. s. 267a.

⁷ *Şerîfi Şehname Çevirisi*. Haz. Zuhâl Kültürel-Latif Beyreli. IV. Ankara, 1999. s. 2123a.

Türkiye ağızlarında ise *düne*gen “bir gün evvel, dün”,⁸ *düne gün / dünegün / dünegen / düneyin* “dün”,⁹ *tüne* “gestern/dün” (Kumanca, Çağatayca, Kar. vs.), *düne* (Osmanlıca), *töne* (Kazakça), *tünegün* “gestern/dün”¹⁰ biçimindedir.

Yorum.

tün-e kelimesinde, Korkmaz yönelme durumu eki kalıplaşması düşünülmektedir.¹¹ Sevortyan da sondaki *-e* sesinin yönelme durumu eki olabileceğini belirtmektedir.¹² Tietze ise *düne gün* terkiibini < *dün ve gün* biçiminde çözmekte, fakat mahiyetinin anlaşılmadığını ifade etmektedir.¹³

Değerlendirme.

Bütün yayıncılar tarafından *tüne kün* okunmuş olan ibarede birinci kelimenin içinde *tün* “gece” kelimesinin düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Sondaki *+e* ise, yönelme durumu eki olarak değerlendirilmiştir.

İbarede iki kelime vardır. İkinci kelime olan *kün* “gündüz” birinci kelimenin algılanmasında yanılgıya yol açmıştır. Zihin, burada *kün* kelimesinin zıddı olan *tün* “gece” kelimesini çağrıştırmaktadır. *tün ü kün* “gece gündüz” zıt anlamlı ikileme de bunda etkilidir.

Türkiye Türkçesi için *+e*, yönelme durumu eki olarak düşünülebilir. Fakat, *+gA*, *+kA* biçimlerine sahip Kıpçakça ve Çağatayca metinlerde de kelime *+e* biçimlidir. Eğer bu ek yönelme durumu eki olsaydı, bu iki tarihî lehçede *tünge kün* biçimiyle karşılaşmamız gerekirdi. Ama, o lehçelerde de *tüne kün* şeklindedir. Sondaki bu sesin yönelme durumu eki olmaması gerekir.

Öneri.

Benim görüşüm şudur:

Burada yine iki kelime vardır. Ama, birinci kelime *töne* biçiminde okunmalıdır. Yapısı ise < *tön-e* biçiminde çözülebilir. *tön-* eyleminden *-e* zarf-fiil eki ile kurulmuştur. Tam karşılığı “dönen gün, geçen gün” demektir. Bu oldukça geniş bir zaman aralığını ifade eder. Bugünden önceki günler için geçerlidir: “dün, önceki gün, geçen gün”.

⁸ *Derleme Sözlüğü*. IV. Ankara, 1969. s. 1630b.

⁹ Andreas Tietze: *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. I: a-e. İstanbul-Wien, 2002. s. 672b.

¹⁰ Martti Räsänen: *Versuch eines etymologischen Wörterbuches der Türksprachen*. Helsinki, 1969. s. 505a.

¹¹ Zeynep Korkmaz: *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara, ²1969. s. 11.

¹² E. V. Sevortyan: *Etimologičeskiy slovar' tyurkskih yazıkov*. v-d. Moskva, 1980. s. 316.

¹³ Andreas Tietze: *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. I: a-e. İstanbul-Wien, 2002. s. 672b.

Zarf-fiil eki almış bir fiilin sıfat olarak kullanılması Türkçede rastlanılan bir durumdur: *öte yaka* (< *öt-e*), *sapa yer* (< *sap-a*), *tike kulgak* “dik/dikilmiş kulak”¹⁴ (< *tik-e*), *alku tınlıglar* “bütün canlılar” (< *alk-u*)¹⁵.

Çağdaş lehçelerdeki veya ağızlardaki *tüne/düne* biçimleri *töne*’nin ikincil şekilleri olmalıdır. *töne kün* > *tüne kün* geçişinin tarihini kestirmek güçtür. *tün ü kün* ikilemesinin etkisiyle daha tarihî metinlerde halk etimolojisi yoluyla değişimin gerçekleştiğini düşünmek mümkündür. Arap sözlükçüleri de böyle düşünüp yapının içinde bir *tün* “gece” kelimesini varsaymış ve anlamlandırmayı da bu etkiyle yapmış olabilirler. Öte taraftan tarihî metinleri yeni baştan anlamlandırdığımızda daha önce “dün, önceki gün” biçiminde verilen anlamların kolayca “geçen gün” şeklinde de değiştirilebilmesi zor değildir.

Sonuç.

1. Orta Türkçe metin yayınlarında *tüne kün* olarak okunmuş olan ibarenin doğrusu *töne kün* olmalıdır.

2. İbarenin birinci kelimesinin yapısı < *tön-e* biçiminde çözülebilir. *tön-* eylemine *-e* zarf-fiil eki gelmiştir. İbarenin birincil anlamı “geçen gün” olmalıdır.

3. *töne kün* > *tüne kün* geçişi muhtemelen daha tarihî devrede *tün ü kün* ikilemesinin etkisiyle gerçekleşmiştir.

Kaynaklar.

Derleme Sözlüğü. IV. Ankara, 1969.

Ebulgazi Bahadır Han: *Şecere-i Terākime (Türkmenlerin Soykütüğü)*. Haz. Zuhâl Kargı Ölmez. Ankara, 1996. (Simurg).

Ettuhfet-üz-zekiyye fil-lûgat-it-türkiyye. Çev. Besim Atalay. İstanbul, 1945.

Ceval Kaya: *Uygurca Altun Yaruk*. Giriş, Metin ve Dizin. Ankara, 1994. str. 581/16.

Zeynep Korkmaz: *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara, ²1969.

Burhan Paçacıoğlu: *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Söz Dağarcığı*. Ankara, 2006.

Martti Räsänen: *Versuch eines etymologischen Wörterbuches der Türkischen Sprachen*. Helsinki, 1969.

Klaus Röhrborn: *Uigurisches Wörterbuch*. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 2. Wiesbaden, 1979.

E. V. Sevortyan: *Etimologičeskiy slovar' tyurkskih yazıkov*. V-d. Moskva, 1980.

Şerîfi Şehname Çevirisi. Haz. Zuhâl Kültürel-Latif Beyreli. IV. Ankara, 1999.

Andreas Tietze: *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. I: a-e. İstanbul-Wien, 2002.

Recep Toparlı: *İrşâdü'l-mülûk ve 's-selâtîn*. Anara, 1992.

¹⁴ Ceval Kaya: *Uygurca Altun Yaruk*. Giriş, Metin ve Dizin. Ankara, 1994. str. 581/16.

¹⁵ Klaus Röhrborn: *Uigurisches Wörterbuch*. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 2. Wiesbaden, 1979. s. 103b.

Recep Toparlı-Hanifi Vural-Recep Karaatlı: *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara, 2007.

Recep Toparlı-M. Sadi Çöğenli-Nevzat H. Yanık: *El-kavânînü'l-küllîyye li-zabti'l-lügati't-türkiyye*. Ankara, 1999.

Suat Ünlü: *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya, 2013.